

Tek Lafızla Üç Talak Meselesine Fakih-Müfessir Âlûsî'nin Yaklaşımı

The Jurist-Exegete al-Âlûsî's Approach to the Issue of Triple Talâq in a Single Utterance

Adem ARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı
Asst. Prof., Zonguldak Bülent Ecevit University Faculty of Theology Department of Islamic Law
Zonguldak / Türkiye
a.arslan@beun.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5702-7040

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 19.08.2025
Kabul Tarihi / Accepted : 25.11.2025
Yayın Tarihi / Published : 30.12.2025
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Aralık-December
Cilt / Volume: 12 • Sayı / Issue: 2 • Sayfa / Pages: 337-355

Atıf / Cite as

Arslan, Adem. Tek Lafızla Üç Talak Meselesine Fakih-Müfessir Âlûsî'nin Yaklaşımı. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2025), 337-355.

Doi: 10.33460/beuifd.1768891

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

Yazarların dergide yayınlanan çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmakta ve telif hakları bu lisansın hükümlerine tabi olmaktadır.

Authors publishing with the journal is licensed under the CC BY-NC 4.0 and their copyright is subjected to the terms and conditions of this license.

Öz: İslam Aile Hukukunun en önemli iki konusu nikâh ve talaktır. Talak (boşanma), evlilik ilişkisini sona erdiren meşru bir tasarruf olmakla birlikte Yüce Allah'ın hoş görmediği bir eylem olarak kabul edilir. İslam hukukunda mazeret olmaksızın talakın hükmünün ne olduğu konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Âlûsî, bu konuda çoğunluk mezhebinin "mübah ancak hoş karşılanmayan" yaklaşımını aktarırken, boşanmanın yalnızca zorunlu hâllerde meşru olabileceği yönündeki görüşlere daha fazla yakınlık göstermektedir. Talak konusunda en fazla tartışılan konulardan biri, tek lafızla/bir defada üç talakın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ya da bunun kaç talaka tekabül ettiği olup, bu konu hem klasik kaynaklarda hem de modern dönem tartışmalarında önemini koruyan konulardan biridir. Bu çalışma da "tek lafızla üç talak" meselesini, fakih-müfessir Şihâbuddîn Mahmûd el-Âlûsî'nin Rûhu'l-Meânî adlı eseri bağlamında incelemektedir. Hükmü konusunda farklı görüşlere sahip olsalar da dört mezhep imamı ve İslâm fakihlerinin büyük çoğunluğu bir kocanın eşini tek sözle/lafızla üç defa boşamasını geçerli kabul

etmekte ve bunu en büyük ayrılıkla (beynûnetü'l-kübrâ) sonuçlanan bağlayıcı bir boşama olarak görmektedirler. Dolayısıyla bu şekilde boşanmış bir kadın, ancak başka biriyle ciddi bir evlilik yapıp ondan boşandıktan sonra ya da ikinci eşinin ölümüyle boş kaldıktan sonra ilk eşiyle yeniden evlenebilir. Buna karşılık, azınlıkta kalan görüş sahiplerine göre böyle bir sözle üç defa boşama bir talak sayılmalıdır. Şii İmamiyyesine göre ise bir sözle üç boşama geçersiz olup hiçbir sonuç doğurmamaktadır. Bu noktada Âlûsî, mezheplerin ve azınlıkta kalanların farklı yorumlarını mukayeseli biçimde değerlendirirken, aynı zamanda kendi bağımsız içtihadî çizgisini de ortaya koymaktadır. Âlûsî, talak ile ilgili ayeti bu çerçevede yorumlamakta, özellikle “bir seferde üçlü boşamanın” geçerliliğine ilişkin delil olarak öne sürülen Rükâne hadisini de rivayet varyantları çerçevesinde detaylı bir şekilde analiz etmektedir. Bu bağlamda Âlûsî, Ebu Dâvûd'un da tercih ettiği varyantta geçen el-bettete ifadesinin kinayeli bir ifade olduğunu, dolayısıyla bunun niyet açısından değerlendirilmesi gerektiğini belirtmekte, kinayeli lafızla yapılan boşamalarda niyetin belirleyici rolüne dikkat çekmektedir. Elde edilen sonuçlara göre Âlûsî, hadisin sahih varyantlarına dayanarak tek lafızla yapılan üçlü boşamanın geçersizliğini savunan görüşleri yetersiz bulmakta, bu tür bir boşamanın irade beyanının açıklığı ve kesinliği sebebiyle geçerli kabul edilmesi gerektiğini ve bunun da en ihtiyatlı görüş olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca, “tek lafızla üç boşama” meselesini li'ân şahitlikleri ve şeytan taşlamadaki sayı-şekil kıyaslarına dayandıran görüşlere de karşı çıkarak, ibadet içerikli uygulamaların kıyasa uygun olmadığını vurgulamaktadır. Ona göre, bu tür kıyaslar hem usûl açısından sorunludur hem de talak gibi bir hukukî tasarrufun doğasıyla bağdaşmamaktadır. Çalışmada fıkıh, tefsir ve hadis kaynaklarından birlikte faydalanılarak mesele çok yönlü olarak ele alınmıştır. Bu anlamda kaynak taraması ve metin analizi yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmada, Âlûsî'nin farklı mezheplere ait fikhî görüşleri ve bunlara dayanak olan delilleri sıralaması, her birini değerlendirmesi ve yer yer tercihte bulunması, onun bir müfessir olarak fakih kimliğini ön plana çıkarmaktadır. Bu yönüyle çalışma; fikhî meselelerin tefsir bağlamında, rivayet tenkidi, mezhepler arası mukayese ve usûlî değerlendirmeler doğrultusunda nasıl ele alınabileceğine dair, metodolojik açıdan örnek teşkil eden bir inceleme olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Talak, Tek Lafızla Talak, Hüküm, Âlûsî

Abstract: The two most important topics in Islamic family law are marriage and divorce (talâq). Divorce, which terminates the marital relationship, is legitimate but disliked by Almighty Allah. Various opinions have been put forward in Islamic law regarding the ruling on divorce without excuse. al-Âlûsî, while conveying the majority school's view that 'it is permissible but not desirable,' leans towards the view that divorce is only legitimate in cases of necessity. One of the most debated issues in divorce law is whether three divorces pronounced in a single utterance constitute three or only one, a question that has remained significant in both classical sources and modern debates. This study examines the issue of 'three divorces with one utterance' in the context of the work Rûḥ al-Ma'ânî by the jurist and exegete Shihâbuddîn Mahmûd al-Âlûsî. Although they have different opinions on the ruling, the four imams of the madhhabs and the vast majority of Islamic jurists consider a husband's divorce of his wife three times with a single word/statement to be valid and view it as a binding divorce resulting in the greatest separation

(baynūnat al-kubrā). Therefore, according to them, a woman divorced in this manner may only remarry her former (first) husband if she has entered into a serious marriage with another man and subsequently divorced him, or if her second husband has died. In contrast, according to the minority view, such a statement should be considered only a single divorce rather than three. According to the Shi'i Imamiyyah, however, three divorces with one statement are invalid and have no effect. At this point, al-Âlûsî evaluates the different interpretations of the sects and the minority in a comparative manner, while also presenting his own independent line of ijtihad. al-Âlûsî analyses in detail the hadith of Rukana, which is put forward as evidence for the validity of 'triple divorce in one go,' within the framework of its variants. He points out that the phrase el-bettete in the variant preferred by Abu Dawud is a metaphorical expression and should therefore be evaluated in terms of intention. In this context, al-Âlûsî draws attention to the decisive role of intention in divorces performed with figurative language and, based on the authentic variants of the hadith, finds the views arguing for the invalidity of triple divorce performed with a single word to be insufficient and bases his own interpretation on strong evidence. Additionally, Âlûsî opposes views that base the issue of 'three divorces with a single statement' on comparisons of numbers and forms in li'ân testimonies and stoning the devil, emphasising that practices involving worship are not subject to analogy. According to him, such comparisons are problematic in terms of procedure and are incompatible with the nature of a legal act such as divorce. al-Âlûsî therefore states that a divorce pronounced in the form of three divorces with one word should be considered valid due to the clarity and certainty of the declaration of intent, and that this is the most cautious view. The study addresses the issue from multiple angles by drawing on sources from fiqh, tafsir, and hadith. In this regard, source review and text analysis methods were employed. In the study, al-Âlûsî's listing of the fiqh opinions of different schools of thought and the evidence on which they are based, his evaluation of each of them, and his occasional preferences highlight his identity as a mufassir and faqih. In this regard, the study can be regarded as a methodological example of how legal issues can be addressed within the context of exegesis, through critique of narrations, inter-sectarian comparison, and usul-based evaluations.

Keywords: Islamic Law, Talāq (Divorce), Triple Talāq in a Single Utterance, Ruling, al-Âlûsî

Giriş

İslam aile hukukunun en tartışmalı konularından biri olan "tek lafızla üç talak" meselesi, fıkıh mezhepleri arasında derin ihtilaflara konu olmuş; günümüzde de yer yer tartışmalara konu olmaktadır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'deki "الطلاق مرتان"¹ ayetinin anlamı, Hz. Peygamber'in (s.a.v) uygulamaları, sahabe görüşleri ve özellikle Hz. Ömer'in (r.a.) uygulaması üzerine çok sayıda yorum yapılmıştır.

1 Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Bakara Suresi 229. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim" (Erişim 27 Kasım 2025).

Bu bağlamda, klasik fıkıh mirasının yanı sıra tefsir literatüründe de söz konusu meseleye dair yaklaşımlar dikkat çekmektedir. Özellikle fikhî meseleleri tefsir zemininde ayrıntılı biçimde ele alan müfessirlerin görüşleri, mezhepler arası farklılıkların gerekçeleriyle birlikte değerlendirilmesine imkân tanımaktadır.

Fıkıhın hayata uygulanması ve sürekliliği ancak fikhî içtihatlarla mümkündür. Fıkıha dair içtihatları, fıkıh mirası içinde görebileceğimiz gibi ahkâm tefsirleri içinde veya fikhî niteliği güçlü fakih-müfessirlerin eserlerinde de bulmak mümkündür. Nitekim tefsir ilmi sadece ayetlerin dilsel açıklaması değildir; çoğu zaman fikhî içtihatlara kaynaklık eden Allah (c.c.) kelamının ilk kavrayış zeminidir. Müfessirler, ayetlerin yalnızca zahir anlamlarıyla yetinmeyip, onları dilsel, bağlamsal ve rivayet temelli yorumlarla derinleştirdiklerinde; bu tefsir yorumları, özellikle ahkâm (hüküm) içeren ayetlerde, fikhî hükümlerin belirlenmesinde doğrudan etkili ve yönlendirici bir rol üstlenir. Dolayısıyla Kur'an'ın doğru açıklanması ve hayata tatbiki için bir müfessirin aynı zamanda iyi bir fakih olması kaçınılmazdır.

Bu bağlamda da fikhî yönü belirgin müfessirlerin tefsirleri hem fıkıh hem tefsir disiplini için kilit metinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda tavsif ettiğimiz nitelikteki müfessirlerden biri de sadece yaşadığı dönemin değil, sonraki ilim çevrelerinin de dikkatini çeken,² Bağdatlı fakih Şihâbüddin Mahmûd el-Âlûsî'dir (ö. 1270/1854).

19. yüzyılda Bağdat'ta ilim ve irfanın merkezinde yetişen tam adı Ebû's-Senâ Şihâbüddin Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî olan Âlûsî, hem köklü bir nesebe hem de zengin bir ilmî mirasa sahip bir âlimdir. Henüz on üç yaşlarında kitap yazmaya ve ders okutmaya başlayan Âlûsî,³ yalnızca yaşadığı dönemin değil, sonraki asırların da dikkatini çekecek eserler kaleme almıştır. Yazdığı bu eserlerin başında da "*Rûhu'l-Meânî*" isimli tefsiri gelmektedir.⁴ Âlûsî tefsirinde yoğun bir şekilde fikhî görüş ve değerlendirmelere yer vermektedir. Bu değerlendirmeler aynı zamanda kendisinin derin bir fikhî donanıma sahip olduğunu bizlere göstermektedir. Nitekim Âlûsî, yaşadığı dönemin en yüksek ilmî ve dinî makamı olan Bağdat müftülüğüne atanmıştır. Ayrıca "*Reddû'l-Muhtâr ale'd- Dürri'l-Muhtâr*" sahibi İbn Âbidin (v.1252/1836) ve diğer başka müftüler kendisi için hüsnü şahadette bulunmuşlardır.⁵ Âlûsî tefsirinden sonraki en önemli eseri sayılan "*el-Ecvibetü'l-*

2 Hamza Saleh Said, *Âlûsî'nin Tefsirinin Mukaddimesindeki Görüşleri* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 51-53.

3 Henüz on üç yaşlarında kitap yazmaya başlayan Âlûsî bir çok medresede ders vermiş, Saltanat-ı Dâr-ı Âliyye müderrisi ünvanına nail olmuştur. bk. İbrahim Türkoğlu, "Ebû's-Senâ el-Âlûsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Yönü", *İslâmî İlimler Geleneğinde Ebû's-Senâ el-Âlûsî*, ed. Murat Akın-İbrahim Türkoğlu (Ankara: İlâhiyât, 2025), 19; Muhammed Eroğlu, "Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/550.

4 *Rûhu'l-Meânî* adlı tefsir üzerine, Türkiye'de gerek doktora ve yüksek lisans tezleri gerekse akademik makaleler düzeyinde pek çok ilmî çalışma gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalar için bk. Murat Sarıgül, *el-Âlûsî'nin Rûhu'l-Meânî İsimli Eserinde Ahkâm Tefsiri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 7-8.

5 Sarıgül, *Rûhu'l-Meânî'de Ahkâm Tefsiri*, 23-24.

'İrâkiyye 'ale'l-(lil)es'ileti'il-Îrâniyye" isimli eserinde, çok sayıda fıkhi meseleleri ve bunların delillerini tafsilatlı bir şekilde değerlendirmektedir.⁶ Bu da onun müstakil anlamda bir fakih olduğunu teyit etmektedir.⁷

Fakih-müfessir⁸ Âlûsî'nin tefsir anlayışında özellikle fıkıh ilmine dair engin bilgisinin belirgin etkileri görülmektedir. Ahkâm ayetlerinin tefsirinde, mezhepler arası mukayeseye dayalı bir yaklaşım sergileyen Âlûsî, farklı fukahâ görüşlerini ve bunlara dair delilleri de aktarmakta ve bunu yaparken de herhangi bir mezhebin taassubu içerisinde hareket etmemektedir.⁹ Aksine, görüşler arasında tercih yaparken kendini, delilleri değerlendiren adil bir hakem gibi görmüş ve bu yaklaşımını "Bence doğru olan..." (والحق عندي) ifadesiyle belirttiği tercihlerinde açıkça ortaya koymuştur.¹⁰

İslam Aile Hukukunun tartışmalı konularından olan ve halen de bu güncelliğini koruyan "bir lafızla üç talak" uygulaması Âlûsî'nin *Rûhu'l-Meânî* isimli eserinde nasıl yorumlanır; fakih kimliğine sahip Âlûsî'nin bu meseleye yaklaşımı nasıldır ve bu yaklaşım mezheplerin görüşleriyle ne ölçüde örtüşmektedir? Çalışmada bu sorular bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel anlamda ve özetle Âlûsî, bir lafızla üç talakın geçersiz olduğunu ileri sürenlerin görüşlerine karşı çıkmakta ve bir lafızla yapılan üçlü boşamanın geçerli olması gerektiğini savunmaktadır. Âlûsî, bu görüşünü de çeşitli kanıtlarla desteklemektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, fakih bir müfessir olan Şihâbüddin el-Âlûsî'nin, *Rûhu'l-Meânî* adlı tefsirinde "bir lafızla üç talak" meselesine nasıl yaklaştığını ortaya koymak ve bu yaklaşımın fikhî deliller, rivayetler ve mezhepler arası mukayeseler bağlamında nasıl temellendirildiğini analiz etmektir. Çalışmada kaynak taraması yöntemi uygulanmış, klasik fıkıh, tefsir ve hadis literatürüne ait metinler derinlemesine incelenmiştir.

Bir lafızla üç talak meselesi üzerine Türkiye'de çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların büyük bir kısmı doğrudan Âlûsî'nin görüşlerini merkeze almamaktadır. Literatürde yer alan çalışmaların önemli bir kısmı yüksek lisans tezi düzeyindedir. Bu bağlamda Saffet Köse'nin "Aynı Anda Üç Boşama

6 bk. Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *el-Ecvibetü'l-Îrâkiyye 'ale'l-es'ileti'il-Îrâniyye* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 1307), 218-268; Bu eserin tefsirinden sonra gelen ikinci önemli eser olduğu hakkında bk. İbrahim Türkoğlu, "Rûhu'l-Meânî, Şihâbüddin Mahmûd Âlûsî", *Tasavvuf Klasikleri* (Ankara: Kalem Neşriyât, 2021), 523-530; ve Eroğlu, "Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd", 2/551.

7 Âlûsî'nin fıkıh çalışmaları için bk. Orazsahet Orazov, "Âlûsî'nin el Ecvibetü'l-Îrâkiyye Eserinde Fikhî Bir Tartışma: Hz. Peygamber'in Hendek Günü Namazı Tehir Etmesi ve Âlûsî'nin Fikhî Yaklaşımı", *İslâmî İlimler Geleneğinde Ebû's-Senâ el-Âlûsî*, ed. Murat Akın-İbrahim Türkoğlu (Ankara: İlâhiyât, 2025), 196-197.

8 Âlûsî 19. Yüzyılın önde gelen müfessirleri arasındadır. bk. Vehbi Karakaş, "Âlûsî'nin Rûhu'l-Meânî'sinde İşârî Tefsir", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 13/2 (2013), 173.

9 Ömer Nasuhi Bilmen Şâfiî ve Hânefi mezheplerine vukufiyeti bilinen Âlûsî'nin Şâfiî mezhebine müntesip olduğunu ancak bir çok meselede Hânefi mezhebine tâbi olduğunu kaydeder. bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi* (İstanbul: Semerkand, 2014), 2/371.

10 Alican Dağdeviren, "Şihâbüddin Mahmud e-Âlûsî Hayatı, Eserleri ve Rûhu'l-Meânî", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (2001), 369.

Geçerli midir?"¹¹ başlıklı kısa bir makalesi ile Ali Yüksek¹², Selahattin Yılmaz¹³ ve Akif Pasmaz¹⁴ tarafından hazırlanan yüksek lisans tezleri bu alanda yapılan çalışmalar arasında yer almaktadır. Bunun dışında, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin üç talak konusundaki görüşlerine odaklanan bazı makaleler de¹⁵ kaleme alınmıştır. Ayrıca doğrudan üç talak meselesine odaklanmasa da, bu konu dahil olmak üzere talaka dair bazı fetva ve tartışmaları tarihsel süreci bağlamında ele alan Mustafa Bülent Dadaş'a ait bir kitap çalışmasından, Muhammed Zâhid el-Kevserî'nin Ahmed Muhammed Şâkir'in talakla ilgili eserine reddiye olarak yazdığı *el-İşfâk 'alâ ahkâmî't-talâk* isimli risalesinin çevirisinin yer aldığı eserden ve üç talakla ilgili geniş bilgiler içeren Ekrem Doğanay'a ait bir kitap çalışmasından da söz etmemiz gerekir.¹⁶ Mevcut literatüre bakıldığında Âlûsî özelinde üç talak meselesini ele alan, onun üç talaka yaklaşımını ele alan müstakil bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Yukarıda sözünü ettiğimiz çalışmalardan Ali Yüksek¹⁷ bir lafızla verilen üç talakın üç olarak gerçekleşeceğini savunmakta, Saffet Köse,¹⁸ Selahattin Yılmaz,¹⁹ ve Akif Pasmaz,²⁰ ise bir defada veya bir lafızla üç talakın bir talak sayılması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu da bir defada iki veya üç talakla boşamayı bir talak saydığı görüşünü paylaşmaktadır.²¹ Âlûsî ise bir lafızla üçlü talakın üç talak olarak geçerli ve bağlayıcı olduğunu savunmaktadır.²² Âlûsî'nin üç talak konusundaki değerlendirmelerini ayrıntılı biçimde inceleyen bu çalışma, mevcut literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemekte ve okuyucuya üç talak konusunda yapılan çalışmalarla karşılaştırma yapma olanağı sunmaktadır.

Bu çalışmada, bir lafızla üç talak meselesi, Âlûsî'nin "*Rûhu'l-Meânî*" adlı tefsiri bağlamında rivayet ve fikhî değerlendirmeleriyle birlikte incelenecektir. Bu bağlamda sırasıyla: Talak kavramına ve Âlûsî'nin talak (talakın hükmüne) yaklaşımına, tek lafızla üç talak meselesine ve son olarak da Âlûsî'nin tek lafızla üç talakın geçerliliğine dair fikhî değerlendirmelerine yer verilecektir.

11 Saffet Köse, "Aynı Anda Üç Boşama Geçerli midir?", *Mehir*, (1997), 57-58.

12 bk. Ali Yüksek, *İslâm Aile Hukukunda Boşanma Çeşitleri ve Üç Talak* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

13 bk. Selahattin Yılmaz, *İslâm Aile Hukukunda Bir Anda Yapılan Üç Talak Meselesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003).

14 bk. Akif Pasmaz, *Kur'an ve Sünnete Göre Üç Talâk* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002).

15 Fatih Çınar, "İbn Kayyim El-Cevziyye'nin Üç Talâk Meselesi Hakkındaki Değerlendirmeleri", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 15/2 (2023), 561-579; Cemile Yavuz - Yunus Araz, "İbn Teymiyye'nin Talak Çeşitleri ve Üç Talak İle İlgili Görüşleri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (15 Mart 2021), 355-380.

16 Mustafa Bülent Dadaş, *Fıkıh Tarihinde Talâk Tartışmaları* (İstanbul: Nida Akademi, 2025); Muhammed Zâhid el-Kevserî, *Talak Ahkâmı- Bir Lafızla Verilen Üç Talâk Meselesi-*, çev. İsmail Karagözoğlu (İstanbul: Tahkik Yayınları, 2022); Ekrem Doğanay, *İslamda Talâk'ın Hükmü ve Hikmetleri* (İstanbul: Gonca Yayınevi, 1984).

17 bk. Yüksek, *İslâm Aile Hukukunda Boşanma Çeşitleri ve Üç Talak*, 79.

18 bk. Köse, "Aynı Anda Üç Boşama Geçerli midir?", 58.

19 bk. Yılmaz, *İslâm Aile Hukukunda Bir Anda Yapılan Üç Talak Meselesi*, 223-225.

20 bk. Pasmaz, *Kur'an ve Sünnete Göre Üç Talâk*, 85.

21 Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Bir defada iki veya üç talakla boşamanın hükmü nedir?" (Erişim 16 Ağustos 2025).

22 Benzer görüş için bk. Sarıgül, *Rûhu'l-Meânî'de Ahkâm Tefsiri*, 263.

1. Talak Kavramı

Türkçede, boşama ve boşanma, serbest bırakma vb. anlamlarda ifade edilen “talak” kelimesi, lügatte kaydın kaldırılması ve tahliye anlamına; şer’i terim olarak ise nikâhın mülkiyetinin izalesi anlamına gelmektedir.²³ Arapçada “talak” kelimesi, erkeğin eşini bırakması için kullanılırken; “itlak” ifadesi esirin serbest bırakılması örneğinde olduğu gibi, eş dışındaki serbest bırakmalar için kullanılmaktadır.²⁴ Talaktan söz edebilmek için, tabii olarak sahih bir nikâhın bulunması gerekir. Fasit bir nikâh durumunda ise, talak değil, ayrılma veya fesih söz konusu olur.

İslam aile hukukunun en temel konularından biri nikâh, diğeri ise talaktır. Birçok fıkıh âliminin *kitabu’n-nikâh* ve *kitâbu’t-talâk* şeklinde eserleri vardır. Bindiği gibi İslam hukukunda talak, evliliğin devamı için yeni bir akde ihtiyaç bulunup bulunmaması yönüyle “ric’î” ve “bâin” talak; Kur’an ve Sünnet’e uygunluk taşıyıp taşıymaması açısından da “sünnî” ve “bid’î” talak şeklinde taksim edilmektedir.²⁵ Kaynaklarda her ne kadar sıklıkla bu ikiyeşerli şekilde yapılan taksimle karşılaşılsa da talakı, kullanılan siga açısından da “sarih talak” ve “kinayeli talak” olarak da taksim etmek mümkündür.²⁶ “Tek lafızda üçlü boşama” konusu daha ziyade Kur’an ve Sünnet’e uygun olup olmaması ve kullanılan o tek lafzın kinayeli söz olup olmamasıyla ilgili olduğundan, burada sünnî ve bid’î talak ile sarih ve kinayeli talaka ayrı bir parantez açmak gerekir:

Erkeğin hanımını üç temizlik içinde üç kez boşaması *talâku’s-sunne*; bir söz ile üç defa veya bir temizlik içinde üç defa boşaması da *talâku’l-bid’a* olarak tarif edilmektedir.²⁷ Sarih lafızla talak; “sen boşsun”, “seni boşadım”, “boşandın” vb. boşama (talak) anlamı anlaşılan ve örfen boşama kastiyla kullanılması yaygın olan lafızlarla gerçekleşen talak çeşidiyken; kinayeli talakla boşama, “ailene dön”, “git”, “çık git” vb. hem boşama anlamına hem de başka anlamlara gelebilecek ifadelerle yapılan boşama olup, bu lafızlar örfte doğrudan boşama anlamında kullanılmayan türdendir ve bunlarla ancak boşama niyeti olması durumunda talak gerçekleşir.²⁸ Şâfiî ve Hanbelilere göre sarih talak ifadeleri Kur’an’da da yer alan “talak” (boşanmak), “firâk” (ayrılmak) ve serâh (salıvermek) olmak üzere üç şekildedir.²⁹ Âlûsî’nin bir sözle üç talak konusundaki yaklaşımının daha iyi anlaşılması ve bütüncül bir şekilde değerlendirilebilmesi için Âlûsî’nin genel olarak talaka bakışını da incelemek gerekir.

23 Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî, *Kitâbü’t-Ta’rifât* (Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1985), 146.

24 “Tallaktu” ve “etlaktu” ifadelerindeki söz konusu ayrıma dayanarak fakihler ilkinin sarih, ikincisinin de kinayeli boşama olduğunu ileri sürmüşlerdir. bk. *el-Mevsûatü’l-fikhiyye* (Kuveyt: Vizaretü’l-Evkâf ve Şuûnî’l-İslâmiyye, 1404), 1/5.

25 Halil İbrahim Acar, “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/498.

26 Örneğin bk. Rashid İkrâm Karim, *et-Talâku’l-bâin fi’l-mezâhibi’l-erba’ai* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 34-35.

27 Cürcânî, *Kitâbü’t-Ta’rifât*, 146.

28 bk. Karim, *et-Talâku’l-bâin fi’l-mezâhibi’l-erba’ai*, 34-35.

29 Vehbe Zuhayli, *el-Fikhu’l-İslâmî ve Edilletuh* (Dimaşk: Daru’l-fikr, 1405), 7/379.

2. Âlûsî'nin Talakın Hükümüne Yaklaşımı

Karı koca arasındaki ilişkinin bozulması, ayrılığın kaçınılmaz olması halinde talakın meşru kılındığı bilinen bir husustur. Bir eylem olarak talakın mübah mı veya haram/yasak bir fiil mi olduğu hususu, İslam hukukçuları tarafından tartışılmıştır.³⁰ Fukahâ, boşanmanın hükmüne yaklaşım noktasında farklı hareket noktalarına sahip olmuştur. Boşanmanın belirli durum ve şartlara göre hükmünün haram, mekruh, vacip veya mendup olarak değiştiği genel bir yaklaşımdır.³¹ Ancak mutlak olarak boşanma konusunda çoğunluk, boşamanın eşler arasındaki sevgi ve merhameti zedelemesi nedeniyle, ancak zorunlu ve kaçınılmaz hallerde başvurulacak bir çare olduğunu; dolayısıyla boşanmanın dinen caiz olsa da evlâ olanın terk edilmesi (*hilâfu'l-evlâ*) anlamına geldiğini, tercih edilmemesi gereken bir uygulama olduğunu savunur. Çoğunluktan farklı olarak Hanefî mezhebi ise, Kur'an'da yer alan ve boşanmayı açıkça serbest bırakan ayetlere dayanarak, onu hukuken mübah (serbest) bir tasarruf olarak görmektedir.³² Ancak İbnü'l-Hümâm boşanmanın belli bazı ihtiyaçlar dışında aslında menedilmiş olduğu görüşüne sahiptir, İbn Âbidîn de bu görüşü tercih etmiştir.³³

Âlûsî'nin talakın hükmüne dair değerlendirmelerinde, boşanmanın her durumda mutlak anlamda mübah kabul edilemeyeceği yönünde bir yaklaşım benimsediği görülmektedir. Nisa Suresi 19. ayetin son *"Eğer onlardan hoşlanmazsanız, onlara karşı sabredin; sadece nefsin hoşlanmaması sebebiyle onlardan ayrılmayın. Çünkü olabilir ki, sizin hoşlanmadığınız bir şeyde Allah sizin için çokça hayır takdir etmiş olabilir."* şeklinde tefsir ederken, bu ayete dayanarak bazı âlimlerin boşamanın hoş karşılanmayan (mekruh) bir şey olduğuna delil getirdiklerini aktarmaktadır.³⁴ Ebû Dâvûd'da yer alan *"Allah, helâl kıldığı hiçbir şeye, boşanmadan daha çok buğzetmemiştir"*³⁵ rivayetindeki "boşanma" ifadesinin her zaman dilimini kapsamadığını dile getiren Âlûsî, bu mübahlığı gerekli kılan bazı örnekleri de zikretmektedir.³⁶ Bununla beraber Âlûsî, boşanmanın hükmü konusunda önemli sayılan ve Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Hâkim, Taberânî ve İbn Adî'nin, İbn Ömer'den (radiyallâhu anhümâ) merfû olarak rivayet ettikleri şu hadise de yer verir: *"Allah azze ve celle katında helallerin en çok buğzedileni boşanmadır."*³⁷ Ayrıca bu hadisi Beyhakî'nin, İbn Ömer isnadı olmadan, mürsel olarak da rivayet ettiğini kaydeder.³⁸

30 bk. Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (ö. 483/1090 [?]) es-Serahsî, *Mebûsût*, ed. Mustafa Cevat Akşit (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, ts.), 6/2-3.

31 Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuh*, 7/262.

32 Ebû'l-Hasen Burhânüddin Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merginânî, *el-Hidâye fî şerhi bidâyeti'l-mübtedi*, thk. Talal Yusuf (Beyrut: Daru ihyâi Turâsî'l-Arabî, 1431), 1/221; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuh*, 7/362-363.

33 Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuh*, 7/362.

34 Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 2/452.

35 Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb Arnavut - Muhammed Kamil (Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430), "Evvelu Kitâbî't-Talâk", 3. (Hadis No: 2177)

36 bk. Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 11/226.

37 Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvûd*, "Bab fî kerâhiyeti't-talâk", 3. (Hadis No: 2178).

38 Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 11/226.

Âlûsî, farklı görüşleri aktarma çerçevesinde, Allah Teâlâ'nın; *"Eğer kadınları, kendilerine dokunmadan veya onlara bir mehir takdir etmeden boşarsanız (bunda) size bir vebal yoktur."*³⁹ ayetine yer verir ve bu ayetten dolayı boşamanın bazılarına göre mübah ve kerâhetsiz kabul edildiğini kaydeder.⁴⁰ Âlûsî'nin "bazılarına göre" ifadesini kullanması onun bu konuda farklı görüşte olduğuna işaret olarak görülebilir.

Âlûsî talakın hükmü noktasında, görüşlerini destekler tarzda İbnü'l-Hümâm'dan aktarımlarda bulunmaktadır. Nitekim İbnü'l-Hümâm'a atfen, talakın hükmü ile ilgili olarak; ona göre en doğru görüşün, boşanmanın yasaklanmış ve mekruh olduğunu; yalnızca bir ihtiyaç hâlinde caiz olduğunu, çünkü boşanmanın, nikâh nimetine karşı nankörlük sayıldığını kaydetmektedir.⁴¹ Âlûsî'nin bu aktarımı, onun kendi yaklaşımıyla İbnü'l-Hümâm'ın görüşleri arasında örtüşme bulunduğunu da ima etmektedir.

3. Tek Lafızla Üç Talak Meselesi

İslam'dan önce talak sayısında bir sınır yoktu. Bir koca bunu kadına eziyet aracı olarak kullanabiliyordu. Nitekim Hz. Âişe'den (r.anhâ) nakledildiğine göre, bir adam eşini ne tamamen boşayıp serbest bırakmış ne de karı-koca ilişkisini sürdürmüştür; iddet süresinin dolmasına yakın her defasında ona geri dönerek kadını fiilen askıda bırakmıştır. Kadının bu durumu Hz. Âişe aracılığıyla Resûlullah'a (s.a.v.) iletmesi üzerine, *"Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir."*⁴² ayeti nazil olmuştur.⁴³ Bu ayetle birlikte, ikinci boşamadan sonra artık ya mâruf bir şekilde evlilik sürdürülecek ya da üçüncü talak yoluyla güzellikle ve geri dönüşsüz biçimde boşanma gerçekleştirilecektir. Bu düzenlemeyle birlikte İslam fıkhnına göre evli çiftler arasındaki nikah bağının üç aşamalı biçimde çözülmesinin mümkün olduğu kabul edilmiştir. Karı ve koca arasındaki nikah bağının korunması tavsiye edilmekle birlikte, kopmayı gerektirecek durumların ortaya çıkması halinde, boşama hakkı aşamalı olarak kullanılabilir.⁴⁴ Birinci ve ikinci boşamalarda dönüş

39 "Bakara Suresi 236. ayeti ve mealı | Kuran ve Meali" (Erişim 16 Temmuz 2025).

40 el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsiri'l-Kur'ânî'l-'azim ve's-seb'î'l-mesânî*, 1415, 11/226.

41 Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 11/226; Ayrıca bk. İbnü'l-Hümâm Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Fethu'l-Kadir* (Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evlâduhu bi Mısır, 1970), 3/465.

42 "Bakara Suresi 229. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri Başkanlığı" (Erişim 29 Temmuz 2025).

43 bk. Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî, 1975), 3/Ebvâbu't-Talak ve'l-Li'ân, 16. (Hadis No: 1192); bk. Muhammed b. Ahmed Kurtubî (ö. 671/1273), *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berduni - İbrahim Atfîş (Kahire: Daru'l-Kutubî'l-Misriyye, 1384), 3/125.

44 Bu ifade, üç boşama olmazsa boşama işlemi gerçekleşmez gibi bir anlama gelmez, zira boşama işlemi kendisiyle gerdeğe girilmiş karyı, içinde cinsel ilişki yapılmayan temizlik süreci içerisinde bir ric' talak ile boşamak ve bununla yetinerek ikinci ve üçüncü talak verilmeden kadının iddetini doldurmasının beklenmesi şeklinde olabilmektedir. Bu boşama şekli sünni ahsen talak olarak bilinmektedir. Bunun yanında söz konusu bir ric' talak ile yetinmeyip iddetin sonuna kadar her temizlik döneminde veya kadın adetten kesilmişse aylara bölerek birer talakla daha boşayarak toplamda üç talak şeklinde ayrı ayrı yapılan boşama da mümkündür. Bu boşama şekli de sünni hasen talak olarak bilinmektedir. bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 543.

(ric'at) mümkün olmakla birlikte üçüncü boşamayla birlikte evlilik bağı tamamen sona erer. Genel olarak dört mezhebe ve İslam hukukçularının büyük çoğunluğuna göre, bir koca 'seni üç talakla boşadım' gibi tek bir cümleyle eşini üç defa boşadığını beyan ederse, bu beyan 'aynı anda gerçekleşen üç talak' olarak kabul edilir.⁴⁵ Bu şekilde üç talak kullanılarak kesin ayrılığın gerçekleşmesiyle önemli sonuçlar ortaya çıkar. Bu da boşanan eş ile bir daha evliliğin, istisnai durumlar dışında, caiz olmamasıdır. Bu istisnai durum da boşanan eşin başka biriyle evlenmesi, bu evliliğin doğal bir şekilde çıkmaza girmesi veya bu ikinci kocanın ölmesi vb. durumlarla oluşan ayrılık sonucunda, önceki eşin istemesi halinde, yeniden evliliğin mümkün olmasıdır. Nitekim ayet-i kerîmede bu durum -meâlen- açıkça şöyle buyrulur: *'İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa, bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helâl olmaz. İkinci koca da onu boşarsa, birinci kocası ile bu kadının, Allah'ın kurallarına riayet edecekleri kanaatine varırlarsa, tekrar evlilik hayatına dönmelerinde bir sakınca yoktur. Bunlar Allah'ın kurallarıdır, bilmek isteyenler için onları açıklamaktadır.'*⁴⁶

Her ne kadar fakihler, bu tür bir beyanın üç talak anlamına geldiği konusunda genel bir görüş birliğine sahip olsalar da bu uygulamanın hükmü konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bu bağlamda Şâfiîler ve el-Hirakî'nin de benimsediği Ahmed b. Hanbel'in eski rivâyetine göre; tek seferde üçlü boşama mübahtır ve bu şekildeki uygulama bağlayıcı olup üç boşanma hakkı tek seferde gerçekleşmektedir. Buna karşılık Mâlikîler, Hanefîler ve Ahmed b. Hanbel'in çoğu ashâbı tarafından benimsenen diğer bir rivâyetine göre de üçlü boşanma haramdır ancak geçerlidir.⁴⁷

Bir lafızla üç talakın, aynı mecliste art arda üç lafızla (bir anda sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun! İfadesinin kullanılması gibi) boşama ya da bir tuhr (temizlik) içinde farklı zamanlarda yapılan üç boşama hususundan ayrılması, konunun daha net anlaşılması açısından önemlidir. Nitekim "bir mecliste boşama lafızları-

45 el-Üm'de bir şarta bağlı olarak "şöyle olursa sen üç talakla boşsun" ifadesi örnek verilerek söylenen şartın oluşmasıyla üç talakın vaki olacağı ifade edilmektedir. bk. Muhammed b. İdris Eş-Şâfiî, *el-Üm*, thk. Komisyon (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1403), 7/67; el-Asl'da bir adamın karısına falan kimse ile konuşursan üç talakla boşsun ifadesinin şartın gerçekleşmesi durumunda geçerli olduğunu gösteren şu örnek dikkat çeker: Bir adam eşine falancayla konuşursan üç talakla boşsun dese ve akabinde-başka bir nedenden- karısını bir bain talak ile boşasa, kadın bain iddeti içinde o falanca kimse ile konuşursa üç talakın uygulanmış olacağı kaydedilir. bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan Şeybânî, *el-Asl*, thk. Mehmet Boynukalın (Beyrut: Dâru Ibn Hazm, 2012), 339; bk. Ebû Bekr el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. İsmetullah İnayetullah Muhammed vd. (Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye-Daru's-Sirâc, 1431), 5/45; İmam Malik'e göre bir adam eşine seni sünnet üzere üç talakla boşadım derse bu üç talakın tamamı adam o sözü söylediği anda orada geçerli olur. Kadın temiz de olsa hayızlı da olsa kocanın artık ona dönmesi-şer'i tahlil dışında- mümkün değildir. bk. Sahnûn Ebû Saïd Sahnûn Abdüsselâm b. Saïd b. Habîb et-Tenûhî, *el-Müdevvene* (Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415), 2/6. Ahmed b. Hanbel'in iki görüşünden birine göre, ki bu görüş Şâfiî mezhebiyle aynıdır; bir adam eşine seni, sünnete uygun olarak üç talakla boşadım derse kadın cinsel ilişkide bulunmayan temizlik (tuhr) dönemindeyse üç talak hemen gerçekleşir, eğer kadın hayız halindeyse temizlendiğinde üç talak birlikte gerçekleşir. bk. İbn Kudâme Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî*, thk. Taha Zeyni vd. (Kahire: Mektebetu'l-Kahire, 1978), 7/372.

46 "Bakara Suresi 230. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri Başkanlığı" (Erişim 01 Ağustos 2025).

47 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/368; ayrıca bk. Ali Muhammed 'Akla Beni Saïd, *el-İtticahu'l-fikhî fî tefsiri'l-İmami'l-Alûsi* (Ürdün: Ürdün Üniversitesi Lisansüstü Çalışmalar Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 111.

nın, ayrı ayrı ve art arda üç kez tekrarlanması" durumunda ikinci ve üçüncü boşama ifadeleri için kocanın niyetine bakılır. İkinci ve üçüncü lafızların tekit amaçlı değil de boşama niyetiyle söylenmesi hâlinde, fukahânın çoğunluğuna göre her bir boşama bağımsız bir boşama sayılır. Bu yaklaşım İbn Kudâme'nin *el-Muğnî*'de art arda iki kez tekrarlanan boşama ifadesine dair açıklamasında da açıkça görüleceği üzere, klasik fıkıh anlayışında boşama lafızlarının tekrarı durumunda niyetin belirleyici olduğu genel kabulüyle uyumludur.⁴⁸ Bu genel kabulün uygulanışında ise, mezhepler arasında bazı yorum farklılıkları bulunmaktadır. Şâfi ve Hanefilere göre, tekit (pekiştirme) niyetiyle söylenen sonraki boşama lafızlarında, niyetin geçerliliği kazâ (yargı) açısından değil, diyaneten (Allah katında sorumluluk açısından) değerlendirilir. Buna karşılık, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre bu niyet hem kazâ hem de fetva açısından geçerlidir. Ancak niyetin belirgin olmadığı, mutlak şekilde art arda üç boşama lafzının kullanıldığı durumlarda ise, dört mezhebin neredeyse tamamı, üç boşamanın gerçekleştiği görüşündedir. Çünkü bu durumda asıl olan, tekit (niyetinin) bulunmamasıdır.⁴⁹ Bir tuhr (temizlik) süreci içinde üç ayrı boşama lafzının o süreç içinde ama farklı zaman diliminde söylenmesi durumunda ise ikinci ve üçüncü boşama lafızlarındaki niyetin sorgulanmayacağı fukahâ tarafından genel olarak kabul edilmektedir. Nitekim fakihler birden fazla söylenen sözün bir mecliste söylenip söylenmediğinin belirlenmesinde arada geçen sürenin uzun olmaması gerektiğini vurgulamış, bu anlamda nefes alma ve kekeleme gibi durumların zarar vermeyeceğini ancak uzun süreli susmanın boşamalar arası bağlantıyı koparacağı için sonradan kullanılan lafızların tekit olarak kabul edilemeyeceğini dile getirmişlerdir.⁵⁰ Dolayısıyla arada geçen uzun zamandan sonra ikinci veya üçüncü boşama ifadelerinin kullanılmasında tekiye dayalı bir niyetin araştırılmayacağı kabul edilmektedir.

Tek lafızla üçlü boşama konusunda bir kaç farklı görüşün olduğu bilinmektedir.⁵¹ Bu konuda, tek lafızla verilen üç talakı üç talak sayanlar, tek lafızla verilen üç talakı bir talak sayanlar ve bu şekildeki talakı geçersiz kabul edenler arasında çeşitli görüş ve değerlendirmeler ileri sürülmüştür. Tek lafızla üçlü boşamanın tek talak olacağı görüşünü savunanlar, İbn Abbas'ın rivâyet ettiği; "*Rûkâne, karısını bir mecliste üç talâk ile boşamıştı ve bunun için çok üzülyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona, "Onu nasıl boşadın?" diye sordu. Rûkâne "üç talak ile boşadım" dedi. Resûlullah (s.a.v.) ona, "Tek mecliste mi?" dedi. O da "evet" cevabını verdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) "O bir talaktır. İstersen ona dönebilirsin" buyurdu ve Rûkâne de ona döndü*" şeklindeki hadisini⁵² ve yine İbn Abbas'ın rivâyet ettiği "Hz. Peygam-

48 bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/477.

49 *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, 1/211.

50 *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, 1/211.

51 Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim İbn Teymiyye, *Mecmû' u fetâvâ* (Medine-i Münevvere: Mecma' u'l-Melik Fahd li-tibâ' atî'l-mushafî's-şerîf, 1425), 33/8; bk. Dadaş, *Fıkıh Tarihinde Talâk Tartışmaları*, 73-74; Görüşler için bk. Yüksel, *İslam Aile Hukukunda Boşanma Çeşitleri ve Üç Talak*, 78-79.

52 Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Daru'l-Hadis, 1995), 3/91. (No: 2387).

ber (s.a.v.) devrinde, Hz. Ebû Bekir'in devrinde ve Hz. Ömer'in hilafetinin ilk iki senesinde üç talak bir talak sayılırdı" haberini⁵³ delil getirmişlerdir.⁵⁴

Tek lafızla üçlü boşamanın "üç talak" sayılması gerektiği görüşünde olan fakihler, yukarıda tek lafızla verilen üç talakın bir talak sayılacağı görüşü hakkında Rükâne hadisiyle yapılan istidlâle karşı, bu hadisin güvenilirliğine ve yorumuna yönelik eleştiri ve itirazlarda bulunmuşlardır. İtirazlardan birisi; Rükâne hadisinin rivâyetlerinde bazı lafızlarda farklılıkların mevcut olmasıdır. Bu anlamda üçlü boşamanın üç talak olduğu görüşündeki fakihler Ebû Davûd, Tirmizî, İbn Mâce, Hakim ve Beyhakî'nin birçok güvenilir ravilerden; Rükâne'nin karısını bir mecliste üç boşama ile değil, *el-bettete* lafızıyla (kesinlik bildiren kinayeli bir lafızla) boşadığını ve bu ifadeyle üç boşamaya niyet etmediğine dair yemin ettiğini, Hz. Peygamber'in de (s.a.v) böylece onun karısıyla yeniden evlenmesine izin verdiğini ve Ebû Dâvûd'un da *el-bettete* (kesin) olan rivâyeti tercih ettiğini vurgularlar.⁵⁵ Dolayısıyla bazı rivâyetlerde Rükâne'nin karısını bir mecliste "üç talak ile boşadığını"nı; diğer bazı rivâyetlerde ise onu *el-bettete* (kesin) şeklinde boşadığını dile getirirler.⁵⁶ Ayrıca Rükâne hadisini rivâyet eden İbn Abbas'ın, bir defada yapılan üç talakın geçerli olduğuna dair fetva verdiği de aktarılmıştır.⁵⁷

4. Âlûsî'nin Tek Lafızla Üçlü Boşanmanın Geçerliliği Konusundaki Yaklaşımı

Yukarıda, dört fıkıh mezhebinin üçlü boşamanın "hükmü" konusundaki görüşleri farklılık arz etse de, tek lafızla/tek seferde verilen üç talakın "geçerli" olduğuna dair ortak bir görüşe sahip olduklarını belirtmiştik. Tek lafızla üçlü boşamanın geçerli olup olmaması konusunda fakih-müfessir Âlûsî de mezhep imamlarının çoğunluğunun benimsediği şekilde bir lafızla verilen üçlü boşamayı üç talak olarak geçerli saymaktadır. Bu bağlamda Âlûsî karşıt görüştekilerin öne sürdükleri delillere de itirazda bulunmuş ve kendi görüşünü desteklemek için aşağıda görüleceği gibi, talak ile ilgili Bakara süresindeki ilgili ayeti yorumlamış ve bazı hadis rivâyetlerine yer vermiştir.⁵⁸

4.1. Âlûsî'nin Konu Bağlamında Bakara 229. Ayetini Yorumlaması

Âlûsî'ye göre Bakara 229. ayette geçen اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ ifadesindeki maksat, iki kez boşamadır, yani iki ayrı boşama eylemidir. Bir önceki ayette yer alan "kocaları onları almaya daha hak sahibidir" (Bakara 228) buyruğundan anlaşılabacağı üzere bu ayette ric'î talaka işaret vardır, üçüncü talak ise artık dönüşsüz (bâin) bir bo-

53 Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahihu Muslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Kahire: İşâ el-Bâbî el-Halebî, 1955), "Kitabu't-Talak", 15. (Hadis No: 1472).

54 DİB, "Bir defada iki veya üç talâkla boşamanın hükmü nedir?"

55 bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 3/471; Tercih için ayrıca bk. Ebû Dâvûd, *Sünenu Ebî Dâvûd*, 2/Evvelü Kitâbi't-Talak, 14. (Hadis No: 2208); Ayrıca bk. Doğanay, *İslamda Talâk'ın Hükmü ve Hikmetleri*, 152-153.

56 bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 3/471; bk. Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihali* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1437), 381.

57 İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahihî'l-Buhârî* (Beyrut: Daru'l-ma'rîfe, 1379), 9/362; Rükâne hadisinin delilliliğine yönelik eleştiriler için bk. Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, 380-381.

58 Beni Said, *el-İtticahu'l-fikhi fi tefsiri'l-İmami'l-Âlûsî*, 113-114.

şamadır. Âlûsî, ayette geçen *talak* kelimesinin erkeğin fiili olan 'boşama' (التطليق) anlamında olduğunu, bu fiilin hem tekil (bir defa) hem de çoklu (birden çok) olarak vasıflandırılan bir şey olduğunu belirtir.⁵⁹ Âlûsî, ayette yer alan *merretân* (iki defa) ifadesinden ne anlaşılabileceğine yönelik şu benzetmeye yer verir: Bir kimsenin iki dirhemi bir defada vermesi halinde, aralarını ayırmadıkça ona "iki kez verdi" denmeyeceği gibi; "iki kez boşamak" ifadesi de ancak talakların iki ayrı boşama eylemiyle tefrik edilmesini gerektirir. Dolayısıyla söz konusu ifade, tek bir sözle iki talak vermeye değil, talakların tefrik edilerek gerçekleştirilmesine delalet eder.⁶⁰ Âlûsî'ye göre ilgili ayetin devamında iki defadan hemen sonra ya dönüşlü ricat veya dönüşsüz büyük bainle talakın gerçekleşeceğine işaret edilmektedir. Nitekim قَائِلًا مَرَّتَانِ ile başlayan talak ayetinde yer alan قَائِلًا kelimesinin önündeki "ف" harfi de ardılık (ta'kib) bildirir ve hükmün kesintisiz olarak peşi sıra geldiğini ifade eder.⁶¹ O'na göre bir hükmün sonucu, onu araya fasıla koymadan takip eder, Şâfiîler de ayeti bu anlamda yorumlamışlardır. Ayrıca bu yorum hem ayetin lafzına ve bağlamına (siyakına) uygun hem de sebebi nüzulüyle uyumludur.⁶²

Âlûsî, Ebû Dâvûd ve bir cemaatin, Ebû Rûzeyn el-Esedî'den rivâyet ettiği şu hadisi nakleder; "*Bir adam, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) gelip: Allah Teâlâ "boşanma iki defadır" buyuruyor; peki üçüncüsü nerede? diye sordu. Allah Resûlû (s.a.v) şöyle buyurdu: "Üçüncüsü, güzel bir şekilde salıvermektir (تسريح بإحسان)."*⁶³ O'na göre bu rivayet ayetteki "مرتان" ifadesinin gerçekten "iki (ayrı) boşama" anlamına geldiğini teyit etmektedir.⁶⁴

Dolayısıyla Âlûsî'nin bu bağlamda ayetin, tek bir sözle verilen toplu talaka değil, fiilen tekrarlanan iki ayrı boşama eylemine işaret ettiği yönünde bir anlayışı benimsediği görülmektedir. Ayrıca ayetteki takip harfi olan *fe'nin* 'ف' de iki talaktan hemen sonra dönüşe (ric'î talaka) işaret ettiği; şayet dönüş yapılmayacaksa üçüncü boşamanın güzelleştirilmesi gerektiği şeklinde yorumladığı anlaşılmaktadır.

4.2. Rükâne Hadisinin Tahlili ve Destekleyici Rivayetler

Âlûsî, bir lafızla üç kez boşamanın Hanefî âlimlerin önde gelenlerine göre bid'at olup sünnete uymadığını belirtmiş; bunu ifade ederken de "*ve kâle sâdâtunâ'l-Hanefiyye*" (Hanefî büyüklerimiz dedi ki) şeklindeki ifadeyi kullanmıştır.⁶⁵ Bununla birlikte o, tek lafızla yapılan üç talakın "üç boşama" anlamına geldiğini savunmuş; bu tür bir boşamanın sadece bir talak sayılabileceğini ileri süren görüşlere ise çeşitli itirazlar yöneltmiş ve kendi görüşünü destekleyen bir takım hadisleri delil olarak zikretmiştir.

59 bk. Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 1/530.

60 bk. el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, 1415, 1/531.

61 el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, 1415, 1/530.

62 Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 1/530.

63 Hadis için bk. Süleyman b. Eş'as Sicistanî Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408), 189.

64 Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 1/530.

65 Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî* 1/530.

Âlûsî, üçlü boşamanın yalnızca bir talak sayılacağını ileri sürenlerin⁶⁶ dayandığı Rükâne hadisinin farklı rivâyet şekillerine sahip olduğunu belirtmiş, ancak sahih olan rivâyetin, Şafiî, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, Hâkim ve Beyhakî tarafından aktarılan şekli olduğunu vurgulamıştır.⁶⁷ Buna göre; Rükâne eşi Süheyme'yi *el-bettete* (kesin boşama) lafzıyla boşamış ve Allah Resûlü'ne (s.a.v.) durumu haber vererek '*Vallahi, sadece bir boşama kastettim*' demiştir. Allah Resûlü de '*Vallahi, yalnızca bir boşama mı kastettin?*' tarzında sorunca, Rükâne (r.a.) '*Evet, vallahi sadece bir boşama kastettim.*' diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v.) onu eşine geri döndermiştir.⁶⁸ Rivâyetlerin bazı varyantlarında Allah Resûlü'nün (s.a.v.) "*öyleyse, niyetin neyse odur.*" şeklinde buyurduğu da aktarılmıştır.⁶⁹ Âlûsî bu rivayeti değerlendirirken, boşamanın kinayeli bir ifade ile gerçekleştiğini, kinayeli boşamada ise boşama sayısının niyete bağlı olduğunu vurgular. Zira Allah Resûlü'nün (s.a.v.) Rükâne'ye yemin ettirmesi, bu niyetin belirleyici olduğuna işaret eder. Dolayısıyla, bu hadisin "tek lafızla verilen üç talak geçerli değildir" iddiasına doğrudan delil olamayacağını, aksine bu hadisten "tek lafızla yapılan üç boşamanın geçerli olabileceği" sonucunun da çıkarılabileceğini ifade eder.⁷⁰

Buna ek olarak, Âlûsî görüşünü destekleyen başka rivayetleri de delil olarak zikreder. Bunlardan biri Tâbiîn'den Âmir eş-Şa'bî'den gelen şu rivayettir: "Fâtıma bint Kays'a boşanma hikâyesini anlatmasını istedim. O şöyle dedi: "*Kocam, Yemen'e giderken beni "üç talâkla" boşadı; Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) de bunu geçerli saydı.*"⁷¹ Buna göre, Hz. Hasan'ın Haş'amiyye isimli bir hanımı vardı. Hz. Ali (r.a.) şehit edilip Hz. Hasan'a biat edilince, hanımı ona "Hilafet sana mübarek olsun" şeklinde hitap etti. Bunun üzerine Hz. Hasan, "Hz. Ali'nin şehadetine seviniyor musun? Git, sen üç talakla boşun!" diyerek tepki gösterdi. Kadın, "Ben bunu kastetmemiştim" diyerek elbisesine büründü ve iddet süresini tamamladı. Hz. Hasan, ona mehrin kalan kısmıyla birlikte yirmi bin dirhem tutarında mut'a nafakası gönderdi. Kadın bu olayı, "Onun sevgisinin karşılığında ne kadar az bir mal" sözleriyle hüznle karşıladı. Bu söz Hz. Hasan'a ulaştığında o ağlayarak, şöyle dedi: "*Eğer babamdan, dedem Nebî'nin (s.a.v.) şöyle buyurduğunu işitmemiş ol-*

66 Irak'ta hazırlanan bir doktora tezinde Âlûsî'nin tek lafızla üçlü boşamayı bir talâk olarak kabul ettiğini kaydetmektedir. Ancak Âlûsî *Rûhu'l-Meânî*'de açık bir şekilde tek lafızla üçlü boşamayı üç talâk saymakta, bunun ihtiyaten doğru olduğunu ifade etmektedir. Hatta bu tür boşamayı bir sayanların görüşlerine karşı da çeşitli eleştirilerde bulunmaktadır. Bu açık beyana rağmen yazarın onu, eleştirdiği yerin tarafında konumlandırması sehven yapılmış olmalıdır. bk. Abdulkadir Aziz Ahmet el-Hiyâlî, *et-Tercihatu'l-fikhiyye li'l-İmami'l-Âlûsî rahimehullah min hilâli tefsirihi Rûhu'l-Meânî* (Bağdat: el-Câmi'atu'l-İslamiyye-Bağdat, Doktora Tezi, 2005), 39.

67 Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 1/533.

68 Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, Şuayb Arnavut-Muhammed Kamil Karabelli (Dimaşk: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009) "Evvêlû Katabu't-Talâk", 14. (Hadis No: 2206); Ayrıca bk. İbn Mâce Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şuayb Arnavut vd. (Beyrut: Daru'r-Risâle el-Âlemiyye, 2009), "Ebvâbu't-Talâk", 19. (Hadis No: 2051).

69 Tirmizî, "Ebvâbu't-Talâk ve'l-Li'ân", 2. (Hadis No: 1177).

70 Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 1/533.

71 İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şuayb Arnavut vd. (Beyrut: Daru'r-Risâle el-Âlemiyye, 1430/2009), "Ebvâbu't-Talâk", 4. (Hadis No: 2024).

*saydım, mutlaka onu geri alırdım: 'Kim eşini üç talâkla boşarsa, o kadın başka bir erkekle evlenip ondan ayrılmadıkça önceki kocasına helâl olmaz.'*⁷²

Bu iki rivayet dikkate alındığında, Âlûsî'nin dayandığı deliller arasında tek seferde ve tek lafızla verilen üçlü boşamanın geçerli sayıldığını gösteren açık örneklerin bulunduğu görülmektedir. Böylece Âlûsî, Rûkâne hadisinin sahih gördüğü tarikine dayanarak kendi yorumunu temellendirmiş, diğer iki rivayeti ise bu yöndeki kanaatini destekleyici mahiyette aktarmıştır.

4.3. Âlûsî'nin Tek Lafızla Üç Talak Konusunda Li'ân Şahitlikleri ve Cemrelere Taş Atma Kıyasına İtirazı

Şiilerin İmâmiyye fırkası genel olarak tek sözle üçlü boşamayı geçersiz sayarken,⁷³ İbn Teymiyye ve takipçileri bu tür boşamayı üç değil bir talak olarak değerlendirmişlerdir.⁷⁴ Bunlar görüşlerini çeşitli argümanlarla temellendirmeye çalışmışlardır. Âlûsî'ye göre, bir lafızla yapılan üç boşamanın üç talak olması görüşüne muhalefet eden Şii İmâmiyye, İbn Teymiyye ve bazı takipçileri, görüşlerini li'ân uygulamalarında kocanın yeminlerini tefrik (ayrı ayrı) etmesi hususuna ve Hac ibadetinde Mina'daki şeytan taşlama cemrelerine taşların "ayrı ayrı atılması" gerektiği hususuna kıyas yaparak temellendirmeye çalışmışlardır.⁷⁵

Âlûsî, söz konusu muhaliflerin görüşlerini, li'ân'da kocanın şahitler yerine geçen yeminlerini ayrı ayrı yapması ve Hac ibadetinde Mina'daki cemrelere yedi taşın toplu olarak atılmamasına kıyaslamalarını isabetli bir benzetme olarak görmemektedir. Ona göre, li'ân ve şeytan taşlama gibi ibadetlerde, bu ibadetlerin bir kısmıyla yetinmek mümkün değildir; her biri ayrı ayrı ve tam olarak yerine getirilmelidir. Talak konusu ise bunlardan farklıdır ve talakın (boşama) bir kısmıyla yetinmek mümkündür. Âlûsî'ye göre boşamanın gerçekleşmesi için mutlaka üç talakın kullanılmasına gerek yoktur; tek talakla da boşama meydana gelir ve iddetin tamamlanmasıyla ayrılık hükmü kesinleşir. Bu çerçevede Âlûsî, tek talakla boşanmanın da evliliğin sona ermesi için yeterli olduğu ve bu hususta ümmet arasında bir tartışmanın bulunmadığına işaret eder.⁷⁶

Âlûsî, li'ân'daki şahitliklerin ayrı ayrı yapılması gerektiğini Kur'an ayetlerinden delillerle ortaya koymakta, ayrıca Mina'daki şeytan taşlama uygulamasının taabbudî (sebepleri bilinmeyen, ibadet içerikli) bir nitelik taşıdığını, hikmetinin gizli olduğunu, dolayısıyla bu tür ibadetlerin rivayet edilen şekliyle uygulanması gerektiğini belirtmektedir. Buna karşılık talakın, şeytan taşlama gibi ibadetlerle

72 Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhâki, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003), 7/419. "Kitabü's-Sıdak", 22. (No: 14492)

73 bk. Doğanay, *İslamda Talâk'ın Hükümü ve Hikmetleri*, 126; ayrıca bk. Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ'l-kübrâ* (Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408), 3/251.

74 bk. İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ'l-kübrâ*, 3/262; bk. Yavuz - Araz, "İbn Teymiyye'nin Talak Çeşitleri ve Üç Talak İle İlgili Görüşleri", 370-371.

75 bk. el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 1415, 1/531 ve 533.; İbn Teymiyye'ye tâbi olanlara göre "mülâane" yapan bir kimse dört defa Yüce Allah'ı şahit tutarak şehâdet etmesi gerekirken, bir lafızla "dört defa şehâdet ederim" derse bu ifade bir şehâdet sayılır. bk. Doğanay, *İslamda Talâk'ın Hükümü ve Hikmetleri*, 137.

76 bk. Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî* 1/533.

ve liân gibi cezaî-yargısal uygulamalarla kıyaslanamayacağını belirtir. Âlûsî, bir mecliste ve tek lafızla verilen üç talakın, ihtiyaten üç talak sayılması gerektiğini ve bu tür bir beyanın boşama iradesini en eksiksiz ve en kapsamlı şekilde yansıttığını, bu nedenle fetva açısından geçerli kabul edilmesinin en isabetli yaklaşım olduğunu savunur.⁷⁷

Sonuç

‘Bir lafızla üç talak’ meselesi, fıkıh mezhepleri arasında tartışmalı bir konu olmakla birlikte, Âlûsî bu konuda mezhep görüşlerini mukayeseli biçimde ele alarak güçlü bir tefsir-fıkıh sentezi sunar. “Rûhu’l-Meânî” adlı tefsirinde, bir lafızla verilen üç boşamayı geçerli sayan çoğunluk görüşünü benimseyen Âlûsî, karşıt görüşlerin dayandığı rivâyetleri tenkit etmiş, özellikle Rükâne hadisini sahih varyantlar üzerinden değerlendirmiştir. Ayrıca talak ile ilgili ayet olan Bakara 229. ayetini yorumlarken bu ayette bir lafızla “iki boşamanın” gerçekten iki ayrı boşama eylemini içerdiğine işaret etmiştir. Âlûsî Lafız-niyet ilişkisine, delil tercihlerine ve kıyasa yaklaşımına verdiği önemle usûlî kökleri olan bazı ölçütleri (lafız-niyet ilişkisi, sahih rivayetin tercihi, kıyasın sınırları, ihtiyat ölçütü) tefsir zemininde fikhî bir bakış açısıyla uygulamıştır. Bu yönüyle Âlûsî’nin yaklaşımı hem kaynakları yorumlama biçimi hem de ulaştığı fikhî sonuçlar açısından kendine özgü ve delillere dayalı bir fikhî yorumu yansıtmaktadır.

Bu çalışmada ulaşılan tespitler doğrultusunda, bir lafızla üç talak meselesinde olduğu gibi, fikhî tartışmaların yalnızca mezhepler arası hüküm farklılıklarıyla sınırlı kalmaksızın, tefsir kaynakları ve fakih- müfessirlerin metodolojik yaklaşımları çerçevesinde ele alınmasının önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Âlûsî örneği, fakih-müfessirlerin klasik meseleleri nasıl çok boyutlu ele aldığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Çalışmada ayrıca Âlûsî’nin sahih varyantlar üzerinden Rükâne hadisini tahlil ederek kinayeli lafızlarda niyetin rolünü ortaya koyması, li’an şahitlikleri ve şeytan taşlama kıyaslarını reddederek talakın hukuki sınırlarını ön plana çıkarması, mezhep taassubuna girmeden kendi içtihadî tercihlerini açıkça ortaya koyması, onun yaklaşımının özgün boyutlarını gösterir. Bu özgün boyutlar Âlûsî’nin yalnızca nakledici değil, aynı zamanda bağımsız bir fakih-müfessir olduğunu ortaya çıkaran önemli bulgular arasında sayılabilir.

Benzer şekilde fikhî meselelerin farklı müfessirler özelinde mukayeseli olarak incelenmesi, klasik literatürdeki içtihadî çeşitliliğin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca bir lafızla üç talak gibi günümüzde hâlâ tartışılan konulara yaklaşırken, fıkıh-tefsir sentezi yapan eserlerin dikkate alınması hem yorum zenginliği hem de hüküm isabeti açısından faydalı olacaktır.

⁷⁷ bk. Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 1/533 ve 531.

Kaynakça

- Acar, Halil İbrahim. "Talâk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 1-20 Cilt. Kahire: Daru'l-Hadis, 1. Basım, 1995.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd. *el-Ecvibetü'l-Îrâkiyye 'ale'l-esileti'l-Îrâniyye*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 1307.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd. *Rûhu'l-me 'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l- 'azîm ve's-seb 'i'l-mesânî*. thk. Ali Abdulbari Atiyye. 1-16 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415.
- Askalânî, İbn Hacer. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: Daru'l-ma'rife, 1379.
- Beni Said, Ali Muhammed 'Akla. *el-İtticahu'l-fikhî fî tefsiri'l-İmami'l-Alûsî*. Ürdün: Ürdün Üniversitesi Lisansüstü Çalışmalar Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Beyhâki, Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ. 1-11 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Bilmen, Ömer Nuhu. *Büyük Tefsir Tarihi*. İstanbul: Semerkand, 1. Basım, 2014.
- Cessâs, Ebû Bekr el-. Şerhu Muhtasari't-Tahâvî. thk. İsmetullah İneyetullah Muhammed vd. Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye-Daru's-Sirâc, 1. Basım, 1431.
- Cürcânî, Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Kitâbü't-Ta'rîfât*. Beyrut: Mektebetu Lüb-nan, 1985.
- Çınar, Fatih. "İbn Kayyim El-Cevziyye'nin Üç Talâk Meselesi Hakkındaki Değerlendirmeleri". *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 15/2 (2023), 561-579.
- Dadaş, Mustafa Bülent. *Fıkıh Tarihinde Talâk Tartışmaları*. İstanbul: Nida Akademi, 2025.
- Dağdeviren, Alican. "Şihabuddin Mahmud e-Alusi Hayatı, Eserleri ve Ruh-u'l-Meanî". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (2001), 359-390.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Bakara Suresi 229. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim". Erişim 27 Kasım 2025. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/236/229-ayet-tefsiri>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Bir defada iki veya üç talakla boşamanın hükmü nedir?" Erişim 16 Temmuz 2025. <http://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/841/bir-defada-iki-veya-uc-talakla-bosamanin-hukmu-nedir>
- Doğanay, Ekrem. *İslamda Talâk'ın Hükmü ve Hikmetleri*. İstanbul: Gonca Yayınevi, 1984.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle İslâm İlmi-hali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1437.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb Arnavut - Muhammed Kamil. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Basım, 1430.
- el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*. 1-45 Cilt. Kuveyt: Vizaretü'l-Evkâf ve Şuûnî'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1404.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2010.
- Eroğlu, Muhammed. "Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/550-551. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

- Eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris. el-Üm. thk. Komisyon. 1-8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikir, 2. Basım, 1403
- Hiyâlî, Abdulkadir Aziz Ahmet. *et-Tercihatu'l-fikhiyye li'l-İmami'l-Âlûsî rahimehullah min hilâli tefsirihi Ruhu'l-Meânî*. Bağdat: el-Câmi'atu'l-İslamiyye-Bağdat, Doktora Tezi, 2005.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-Kadîr*. 1-10 Cilt. Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evlâduhu bi Mısır, 1. Basım, 1970.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*. thk. Taha Zeynî vd. 1-10 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Kahire, 1. Basım, 1978.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Şuayb Arnaut vd. 1-5 Cilt. Beyrut: Daru'r-Risâle el-Âlemiyye, 1. Basım, 2009.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim. *el-Fetâva'l-kübrâ*. 6 Cilt. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1408.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim. *Mecmû'u fetâvâ*. Medine-i Münevvere: Mecma'u'l-Melik Fahd li-tibâ'ati'l-mushafî's-şerîf, 1425.
- Karakaş, Vehbi. "Âlûsî'nin Rûhu'l-Meânî'sinde İşârî Tefsir". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 13/2 (2013), 173-188.
- Karim, Rashid İkrâm. *et-Talâku'l-bâin fi'l-mezâhibi'l-erba'âi'*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Köse, Saffet. "Aynı Anda Üç Boşama Geçerli midir?". *Mehir*, 57-58.
- Kurtubî (ö. 671/1273), Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Ahmed el-Berduni - İbrahim Atfîş. 1-20 Cilt. Kahire: Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 3. Basım, 1384.
- Merginânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddin Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye fi şerhi bidâyeti'l-mübedî*. thk. Talal Yusuf. 1-4. Cilt. Beyrut: Daru'l-Hayâ Turasî'l-Arabî, 1431.
- Müslim b. el-Haccâc, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî (ö. 261/875). *Sahihu Muslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 1-5 Cilt. Kahire: İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1955.
- Orazov, Orazsahet. "Âlûsî'nin el Ecvibetü'l-İrâkıyye Eserinde Fikhî Bir Tartışma: Hz. Peygamber'in Hendek Günü Namazı Tehir Etmesi ve Âlûsî'nin Fikhî Yaklaşımı". *İslâmî İlimler Geleneğinde Ebû's-Senâ el-Âlûsî*. ed. Murat Akın ve İbrahim Türkoğlu, 195-212. Ankara: İlahiyât, 2025.
- Pusmaz, Akif. *Kur'an ve Sünnete Göre Üç Talâk*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Sahnûn, Ebû Saîd Sahnûn Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. el-Müdevvene. 1-4 Cilt. Dârul-Kutubi'l-İlmîyye, 1. Basım, 1415.
- Said, Hamza Saleh. *Âlûsî'nin Tefsirinin Mukaddimesindeki Görüşleri*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2017.
- Sarıgül, Murat. *el-Âlûsî'nin Rûhu'l-Meânî İsimli Eserinde Ahkâm Tefsiri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (ö. 483/1090 [?]) es-*Mebûât*. ed. Mustafa Cevat Akşit. 1-31 Cilt. İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, ts.
- Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan. el-Asl. thk. Mehmet Boynukalın. 1-12 Cilt. Beyrut: Dârul İbn Hazm, 1. Basım, 2012.

- Sicistanî, Süleyman b. Eş'as. *el-Merâsîl*. thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1408.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. 1-5 Cilt. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî, 2. Basım, 1975.
- Türkoğlu, İbrahim. "Ebû's-Senâ el-Âlûsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Yönü". *İslâmî İlimler Geleneğinde Ebû's-Senâ el-Âlûsî*. ed. Murat Akın ve İbrahim Türkoğlu, 15-62. Ankara: İlâhiyât, 2025.
- Türkoğlu, İbrahim. "Rûhu'l-Meânî, Şihâbüddin Mahmûd Âlûsî". *Tasavvuf Klasikleri*. 523-530. Ankara: Kalem Neşriyât, 2021.
- Yavuz, Cemile - Araz, Yunus. "İbn Teymiyye'nin Talak Çeşitleri ve Üç Talak İle İlgili Görüşleri". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (15 Mart 2021), 355-380. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.855673>
- Yılmaz, Selahattin. *İslâm Aile Hukukunda Bir Anda Yapılan Üç Talak Meselesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Yüksek, Ali. *İslam Aile Hukukunda Boşanma Çeşitleri ve Üç Talak*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Zuhayli, Vehbe. *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuh*. 1-8 Cilt. Dımaşk: Daru'l-fikr, 2. Basım., 1405.

